

to, kedy je vedec nútený rozvíjať svoje tvorivé schopnosti za pomoci fantázie a vedeckej predstavivosti.

Naumov konfrontuje marxisticko-leninské filozofické názory s názormi filozofov, fyzikov a filozofujúcich fyzikov nemarxisticky orientovaných, ale aj sovietskych. Ukazuje, že napriek výsledkom ich vlastnej vedeckej práce niektorí buržoázni vedci pri postulovaní teoretických východísk vyslovujú idealistické názory na úlohu subjektu vo vedeckom poznaní.

Na základe analýzy proklamovaných myšlienok typických predstaviteľov buržoáznej vedy a filozofie (najmä pozitivisticky orientovaných) autor uzatvára: idealisticky orientovaní vedci a filozofi skresľujú úlohu logického myslenia, tvorivej fantázie, matematických metód, analógie, absolutizujú vzrastanie aktivity subjektu v poznaní až po svojvoľné, ničím nepodmienené konštruovanie pojmov, teórií a spolu s nimi aj objektu poznania. Stojac na pozíciách dialektického materializmu, ďalej uvádza, že rast aktivity subjektu v poznaní umožňuje hlbšie, dokonalejšie odrážať ob-

jektívnu skutočnosť, pričom úlohu zásadného významu plní logické myslenie. Avšak správne riešenie otázky vzťahu aktivity subjektu a adekvátneho poznania objektu je, podľa Naumova, možné len pri skúmaní teórie a praxe v jednote. Prax — praktické využitie teoretických poznatkov na pretváranie sveta podľa potrieb ľudstva je hlavným cieľom poznania, bez tohto zamerania poznanie nemá pre ľudí význam.

Zaujímavou koncipovaná práca Ju. K. Naumova ukazuje nové plodné cesty skúmania filozofických otázok v spojení so špeciálnou problematikou jednotlivých vedných odborov. Búrli- vý rozvoj vied — fyziky, biológie, matematiky otvára nové možnosti špeci- fickeému prístupu k predmetu skúma- nia, efektívnu konfrontáciu teoretic- kých východísk s praktickými prejav- mi skúmaného fenoménu v rámci špe- ciálnej vedy. Potvrdenie marxistickej tézy o úzkom spojení filozofie a špe- ciálnych vedných odborov, o jednote poznania je v tejto a jej podobných prácach zjavné a nepopierateľné.

Jana Balážová

PODNETNE O PROBLÉMOCH ČLOVEKA V EXISTENCIALIZME

G. M. Tavrizian, Problema človeka v francúzskom existencializme, Moskva 1977, 139 s.

Problém človeka vystupuje vo fran- cúzskom existencializme do popredia v porovnaní napr. s nemeckým exis- tencializmom dôraznejšie, predovšet- kým cez otázky individuálnej auten- tickej existencie, absolútnej zodpo- vednosti, totálnej slobody atď. Na ich tematizácii má najväčší podiel J. P. Sartre, ktorého filozofiu možno cha- rakterizovať ako „eticko centristickú“ na rozdiel od „ontologicko-anthropologickej“ línie Heideggera. (s. 64)

Francúzsky existencializmus vystú- pil ako „filozofia záchrany ľudskej subjektivity“ v období sociálnych ka-

taclizmov prvej polovice 20. storočia, ktoré mali negatívny vplyv na exis- tenciu samého individua, ale zároveň mobilizovali pokrokové revolučné ma- sy k boju za svoje oslobodenie. Tento fakt, pravda, existencializmus nechcel a nemohol vidieť, nakoľko spoločens- ké problémy riešil vždy z hľadiska individua a individuálnej existencie.

Aktuálnosť analýzy a kritiky exis- tenciálnej antropológie je daná tým, že dáva podnety pre pozitívne roz- pracovanie marxistickej koncepcie človeka, v ktorej je ešte mnoho otvo- rených otázok.

Čo nového vniesol existencializmus ako teoreticko-konceptuálne poznanie do súčasnej antropologickej filozofie? Aké je jeho skutočné miesto v duchovnom odkaze buržoáznej kultúry 20. storočia? Ktoré črty existencialistického svetonázoru možno znova poznať v ideológii maloburžoáznych kruhov? Aké elementy existencialistického učenia môžu byť znova aktivizované v určitých podmienkach? Tieto otázky si kladie a hľadá na ne odpoveď sovietska autorka G. M. Tavrízian vo svojej práci *Problém člověka vo francúzskom existencializme*. Autorka si je vedomá, že o existencialistickej filozofii vyšlo hlavne v Sovietskom zväze mnoho literatúry s analyticky-kritickým zameraním. Volí si teda prístup problémový, nie explikatívny. Vzhľadom na to môže si dovoliť obsiahnuť vo svojej rozsahom útlej práci pomerne široký okruh problémov — počnúc vplyvom Husserlovej fenomenológie na existencializmus a formovaním existencialistickej koncepcie subjektu, cez problémy histórie v existencialistickej literatúre a existencialistickú gnozeológ'u až k otázkam spoločnosti, etiky a estetiky. Pritom čerpá nielen z prác Sarrtra, ale aj Marcela, Merleau-Pontyho a iných.

Centrálnymi problémami francúzskeho existencializmu sú podľa mienky G. M. Tavrízian problémy fenoménu a subjektu. Autorka v prvej časti práce *Filozofia dejín a problém historického subjektu v existencializme* ukazuje, ako využili existencialisti Husserlovu fenomenológiu pri formovaní vlastnej filozofie.

Ako je známe, základné ciele Husserla a existencialistov sú odlišné. Husserl odmieta pri koncipovaní filozofie ako striktnej vedy všetko empirické a náhodné, všetko existenciálne a individuálne, podliehajúce

času. V tejto súvislosti existencializmus ako filozofia jedinečnej existencie tvorí protipól fenomenológii. Autorka správne upozorňuje, že ak by sme skúmali Husserlovo učenie len z aspektu tých metodologických cieľov, ktoré si postavila sama fenomenológia, nemohli by sme pochopiť, prečo si subjektivistická filozofia existencializmu, ktorá chcela byť predovšetkým svetonázorom ľudí strácajúcich sociálne a životné istoty, prisvojila práve túto metódu. Odpoveď treba hľadať v samom nastolení problému vedomia (subjektu) u Husserla. Husserl vylučuje z rámca svojej novej vedy psychologický subjekt pre jeho pasívu a nahrádza ho subjektívnosťou v zmysle súcna, „pretože bytie — to je prvá charakteristika vedomia“. „Inými slovami — hovorí Tavrízian — u Husserla ide o ontologickú charakteristiku vedomia; to je to, čo existencialisti urobili základom svojho učenia o subjekte.“ (s. 29)

Autorka ďalej objasňuje otázku, akú úlohu má pojem fenoménu, traktovaný existencialistami v duchu fenomenologickej metódy, pri koncipovaní existencialistickej koncepcie človeka. Fenomén sa tu nechápe v tradičnom zmysle javu, ktorý by odkazoval na nejakú skrytú podstatu. Naopak, fenomén sám v sebe prezentuje práve bytie, vystupuje pred vedomím vo svojej „obnaženej“ podobe, pretože za ním už nič nie je. V tom zmysle je jeho bytie absolútne.

Vzhľadom na človeka to znamená, že je iba jediná skutočná realita, realita fenoménu, za ktorou sa už neskrývajú iné možnosti. Jedinec je vrhnutý do tejto reality, ktorá ho zväzuje k voľbe, k činom, ale nenecháva mu priestor pre ospravedlnenie vlastného konania odvolaním sa na vonkajšie okolnosti, ktoré mu koniec koncov nevyhnutnosť voľby diktuje. V tejto súvislosti autorka zdôrazňuje,

že v existencialistickej fenomenológii vedomie nie je chaotické, podliehajúce ľubovôli, ale je postavené pred strohú nevyhnutnosť povinnosti. Táto sa však stáva pre človeka faživým morálnym záväzkom, pretože jednotlivec nevláde uniesť z absolútnej slobody vyplývajúcu totálnu zodpovednosť za svoje rozhodnutia.

V druhej časti práce — *Človek a svet, Problémy gnozeológie v existencializme* — autorka analyzuje základné pojmy existencialistickej gnozeológie: pocit a vnímanie. Ukazuje, v čom spočíva antiracionalizmus existencialistickej gnozeológie a aký je význam pocitu pre človeka, prečo dáva existencializmus prednosť pocitu pred rozumom. Dokazuje tak, že existencialistická gnozeológia tvorí nevyhnutný pilier existencialistickej koncepcii človeka, pretože sleduje ten istý cieľ: zachytiť človeka v neopakovateľnosti, v jedinečnosti jeho existencie, pravdaže, mimo reálneho prakticko-poznávacieho vzťahu k svetu.

G. M. Tavrizian sa ďalej zamýšľa nad problémom tela, ktorý mal významnú úlohu hlavne vo filozofii Merleau-Pontyho a Marcela. V závere kapitoly poznamenáva, že to bol práve antiracionalizmus, ktorý znemožnil existencialistom pochopiť úlohu vedy v súčasnej spoločnosti a vydeliť jej iba negatívne miesto v súčasnej západnej kultúre.

V tretej, poslednej časti — *Človek a spoločnosť, Kritika sociálnej filozofie existencializmu* — autorka skúma predovšetkým problém slobody. Hneď na začiatku konštatuje, že človek v existencialistickej interpretácii neverí, že je subjektom histórie, a preto ani otázka slobody tu nevystupuje ako otázka možnosti realizácie určitých cieľov v rámci konkrétnych sociálnych podmienok a vzťahov. Naopak, zužuje sa — podľa mienky Tavrizian — na otázku čisto vnútornej

slobody, ktorá predstavuje pre existencialistov vzchopenie sa individua pred tvárou okolností. Ale okolnosti — pretože sú nepoznané a nezvládnuteľné — nielenže odsudzujú ľubovoľné pohnútky človeka na neúspech, ale najčastejšie prekrucujú sám obsah jeho činnosti. Tak dochádza existencialistický subjekt k uvedomeniu si svojej fundamentálnej neslobody už pri vytýčení cieľov — pri voľbe.

Problém voľby — ako upozorňuje autorka — je vlastne redukovaný na „áno“ alebo „nie“, na prijatie alebo odmietnutie toho stavu, ktorý je človeku daný zvonka. A to platí aj o „sociálnej roli človeka“, ktorá je prisúdená každému individuu. Domnelá sloboda voľby sa tak v konkrétnych podmienkach prevracia na bezmocnosť a pasivitu človeka, v duchu heideggerovského „človeka — pastier bytia“.

Autorka tiež ukazuje, v čom sa líši pozícia J. P. Sartra od pozície iných existencialistov. Analyzuje podstatu hypertrofiie morálneho vedomia, ktorá priviedla Sartra k vytvoreniu najprotirečivejšieho variantu existencializmu.

Prínos práce G. M. Tavrizian je nielen v tom, že spravodlivo hodnotí a marxisticky rieši problémy zaktualizované existenciálnou filozofiou človeka, ale aj v tom, že mnohé jej tézy podnecujú k zamysleniu a vyvolávajú v čitateľovi rad ďalších otázok, na ktoré treba odpovedať. A to nielen v záujme dôsledného marxistického vysporiadania sa s existencializmom (na tomto poli sa urobilo už veľa práce), ale aj v dôsledku nevyhnutnosti dôkladne rozpracovať marxistickú teóriu osobnosti.

Napriek menším výhradám, týkajúcim sa zväčša formálnej stránky práce, možno súhlasiť so slovami profesora Asmusa, autora predslovu nami recenzovanej knihy, že „knihy G. M.

Tavrizian sa podľa nášho názoru vy-
deľuje ako jedna z lepších prác, ve-

novaných existencializmu“.

Dagmar Smreková

O UMENÍ AKO TVORIVOM PROCESE

G. L. JERMAŠ, Tvorčeskaja priroda iskusstva. Moskva 1977, 320 strán.

Je nepopierateľným faktom, že špecifikum skúmania estetického tvorby je úzko spojené s otázkou vzťahu vedomia a skutočnosti. Umeniu je vlastný poznávací, ideologický a estetický vzťah ku skutočnosti, no nemenej mu patrí i tvorivý vzťah ku skutočnosti, ktorý sa stal centrálnym problémom zaujímavej a podnetnej práce G. L. Jermašovej.

Práca má tri základné tematické okruhy. Prvá časť je historickým exkurzom do dejín estetického myslenia, obsahujúcim teoretické východiská historického rozvoja estetického tvorby v predmarxistickej estetike. (1, s. 28—114)

Druhý okruh otázok je spojený s teoretickým rozpracovaním problému tvorivej podstaty umenia, tvorivého vzťahu umenia ku skutočnosti, k tradíciám, k cieľom tvorby, interpretuje korelačné vzťahy subjektívnych a objektívnych faktorov umeleckej tvorby, analyzuje podstatu komponentov tvorivého procesu, ako aj samú podstatu tvorby ako *procesu*. (1, s. 114—294)

Tretia a posledná časť práce je komplexom skúmania esteticko-metodologických otázok vo vzťahu k umeniu všeobecne a konkrétne k umeniu socialistického realizmu. (1, s. 295—318)

V úvode práce autorka považuje tvorbu za najzložitejšiu formu ľudskej činnosti, konštatuje, že „už v antickej filozofii bola nielen riešená otázka vzniku vecí, ale aj otázka ich „*tvorby cez umenie*“ (podč. A. K.),

otázka významu obrazotvornosti, fantázie, nápadu — teda otázka vzťahu umenia ku skutočnosti a umenia ako špecificky umeleckej činnosti — k životu“. 1, s. 28)

Prechádzajúc históriou estetického myslenia (Platón, Aristoteles, Leonardo da Vinci, Thomas Hobbes, John Locke, David Hume, Immanuel Kant, G. W. Hegel, Schiller, Schelling, Gerceen atď.), je zaujímavé zastaviť sa pri autorkiných názoroch na niektoré súčasné tendencie v teórii umeleckej tvorby.

Obraz špecifickosti umenia v súčasnej buržoáznej estetike má nesporne pluralistický charakter, je fragmentárny a eklektický. V súčasných estetických teóriách prevláda konštruovanie stále „*nových*“, „*individuálnych estetík*“, experimentov „*neklasickej*“ estetiky, ktoré fakticky vysúvajú vedu na cestu obchádzania jej vlastných svetonázorových problémov.

Autorka práce v týchto častiach venuje pozornosť jednému z aktuálnych javov v súčasnej buržoáznej estetike — tendencii porušenia chápania umenia ako tvorivého procesu, tvrdiac, že „buržoázna estetika dáva prednosť definícii umenia ako „*spôsobnosti*“ pred jeho definovaním ako *tvorivým procesom*“.

Tak napríklad „*tretia cesta*“ esejistického estetiky Rogera Garaudyho, ktorá nie je ničím iným ako pokračovaním jeho revizionistických metamorfóz, je toho dôkazom. „Najväčším pokrytectvom v názoroch R. Garaudyho je to, že na jednej strane uzná-